

II. Den ekonomiska utvecklingen

av

ERIK DAHMEN

Den ekonomiska utvecklingen i Sverige under år 1946 uppvisar en rad utpräglade särdrag. Den rådande högkonjunkturen har karakteriserats av ett penningflöde, som vida överstigit produktionsmöjligheterna och varutillgången inom landet. Följden av detta stora överskott av penninginkomster och köpkraft, vilket sammanhängt å ena sidan med den snabba uppskrivningen av penninglönerna och den mycket livliga investeringsverksamheten i bostäder och industri, å andra sidan med svårigheter för produktionen och en betydande export på kredit, har bland annat blivit, att importen stigit mycket kraftigt, samtidigt som den ordinarie exporten hållits tillbaka. Försöket att leva betydligt över tillgångarna på längre sikt har sålunda lett till ett stort importöverskott, vilket kraftigt minskat reserven av guld och utländska valutor. Delvis tack vare den rikliga tillgången på importerade konsumtionsvaror kunde den allmänna prisnivåns stegring visserligen på det hela taget hållas inom snäva gränser, men betydande prishöjningar noterades på vissa håll inom den stora sektor av näringslivet, som icke var föremål för priskontroll. Inom den priskontrollerade sektorn har en snedvridning av produktionen på många håll i stället ägt rum i den meningen att många varor, som äro föremål för priskontroll, inte längre kunnat tillverkas utan ersatts av en tillverkning, där priserna varit svårare att övervaka. Bristen på arbetskraft har inom alla områden av näringslivet varit synnerligen besvärande. Även på de håll, där råvaru- och bränsleförsörjningen förbättrats, har produktionen hämmats av brist på såväl yrkeskunnig som annan arbetskraft. Till svårigheterna för produktionen har vidare den allmänna oron på arbetsmarknaden bidragit. Denna har i första hand tagit sig uttryck i en mycket stark överrörlighet med åtföljande minskad produktion per arbetstimme.

De särdrag, som sålunda satt sin prägel på den ekonomiska utvecklingen under det gångna året, kunna utan tvekan motivera omdömet, att den rådande högkonjunkturen icke i likhet med mera normala högkonjunkturer inneburit ett snabbt ekonomiskt framåtskridande utan i stället i icke ringa grad karakteriserats av ett allmänt inflationstryck, minskad vilja till motstånd inom olika samhällsgrupper mot de inflationsdrivande krafterna, minskad sparvilja och omisskänneliga tecken på viss desorga-

nisation inom näringslivet samtidigt som många av den ekonomiska politikens centrala organ icke i samma utsträckning som under kriget kunnat behärska situationen. Utvecklingen framtvingade i mars 1947 en allmän importreglering och återinförande av ett flertal ransoneringar liksom en rad åtgärder för främjande av exporten. Medan det första skede av det svenska näringslivets omställning till fredsförhållanden, som passerades under första fredsåret, kunde karakteriseras såsom i stort sett lyckosamt, uppvisar det andra skede, som inleddes med år 1946, därför en i flera hänseenden ogynnsam bild, om utvecklingen icke bedömes endast ur kortsiktig sysselsättningssynpunkt utan ur vidare, allmäneconomiska synpunkter och med tanke på framtiden. Å andra sidan får lägets allvarliga avigsidor icke undanskymma de ljusare inslagen i bilden. 1946 års skörd var ganska god, industriens produktion låg trots allt högre än före kriget och försörjningsläget har ur näringsynpunkt varit gott. Nästan alla samhällsgrupper kunde under år 1946 återuppnå eller överskrida förkrigstidens levnadsstandard. De grundläggande förutsättningarna för en framgångsrik kamp mot en inflation borde därför vara goda. De verkliga svårigheterna ligga emellertid på det politiska planet och komma säkerligen att öka ju mera man närmar sig 1948 års andrakammarval.

Importöverskottet under år 1946 belöpte sig till nära 850 milj. kr, i det att totala importvärdet var 3.370 milj. kr och totala exportvärdet 2.530 milj. kr. På grund härav minskades riksbankens reserv av guld och valutor med ett belopp, som efter omräkning med hänsyn till kronans uppvärdering sommaren 1946 motsvarade omkring 550 milj. kr. Utvecklingen på utrikeshandelns område var emellertid ogynnsammare än vad dessa siffror i och för sig visa, eftersom importöverskottet och valutaförlusterna ökade kraftigt mot årets slut. Den största importökningen förelåg för sådana varor som mineraloljor, fossila bränslen, hudar och skinn etc. men en ökning av importen av mer eller mindre lyxbetonade konsumtionsvaror spelade också stor roll och var symptomatisk för utvecklingen. I själva verket var importen av fossila bränslen, byggnadsjärn samt många industriella råvaror, maskiner och dylikt trots ökningen långt ifrån tillräcklig, medan behovet av de mera umbärliga varorna fullt täcktes. — I fråga om exporten kan en betydande ökning för järnmalmens och papperets liksom också för verkstadsprodukternas del noteras. Däremot var ökningen av pappersmassexporten mindre betydande främst beroende på att man måst övergå från att exportera från under kriget uppsamlade lager till export från löpande produktion. Trots ökningen för de viktigaste varornas del visar en jämförelse med åren 1937—1939 att exporten på de flesta håll icke uppnått förkrigsvolymen. Järnmalmsexporten låg sålunda under år 1946 under hälften av den normala före kriget och icke heller för skogsprodukternas del kunde 1946 års export mäta sig

med åren närmast före kriget. För många slag av verkstadsprodukter gäller däremot motsatsen. De största posterna inom exporten under år 1946 gingo till Storbritannien, Förenta staterna, Norge, Nederländerna och Belgien i nämnd ordning. Varuutbytet baserades i de flesta fall på handelsavtal. Flera nya sådana ha ingåtts och överenskommelser ha träffats om utvidgning och förlängning av tidigare avtal. Det under hösten ingångna avtalet med Sovjetunionen, vilket innehöll överenskommelse dels om ett årligt ömsesidigt varuutbyte på omkring 100 milj. kr, dels om en svensk kredit på 1.000 milj. kr. för en period av 5 eller 6 år, hade dock ingen nämnvärd inverkan på den svenska utrikeshandeln under det gångna året.

Läget på *arbetsmarknaden* karakteriseras bäst av att det arbetskraftsbehov, som icke kunnat täckas, vid årets slut uppgick till över 50.000 man. Underskottet fanns i första hand inom den tunga industrien samt textilindustrien, men ingen enda industrigren kunde helt täcka sitt behov av arbetskraft. Läget karakteriseras vidare av att antalet sökande på 100 lediga platser uppgick endast till 89 och av att arbetslösheten inom fackförbunden nådde den rekordlåga nivån av 2,8 %, ett procenttal, som torde kunna sägas representera lägsta tänkbara nivå. Den inledningsvis nämnda överrörligheten på arbetsmarknaden framgår bland annat av att industriens månatliga omsättning av arbetskraft uppgick till i genomsnitt 5 %. Denna överrörlighet har förelegat både i form av snabb och betydande omflyttning av arbetskraft inom den äldre industrien och i form av tillströmning av arbetskraft till nyetablerade företag, vars antal varit synnerligen stort.

Bristen på arbetskraft förvärrades på många håll av *bostadsbristen*. Den livliga hushållsbildningen och de stigande penninginkomsterna ha under de gångna krigsåren skapat en synnerligen stor efterfrågan på bostäder, men bostadsproduktionen sjönk betydligt i början av kriget och har först på senare år börjat närma sig förkrignivån. Ett stort bostadsunderskott förelåg därför även under år 1946, trots att omkring 45.000 nya lägenheter byggdes under detta år, vilket är ungefär samma antal som under rekordåret 1939 och motsvarar en kostnad av närmare 1.000 milj. kr.

Läget på arbetsmarknaden har varit en av orsakerna till den synnerligen livliga *industriella investeringsverksamheten* under det gångna året, i det att industrien genom rationaliseringar försökt spara arbetskraft. Å andra sidan har arbetskraftsbristen förvärrats på grund av en samtidigt pågående utbyggnad både i form av expansion inom äldre företag och i form av en livlig nyföretagsbildning. Sammanlagda investeringarna inom industrien uppgingo under år 1946 till omkring 800 milj. kr mot omkring 600 milj. kr under föregående år. Även om hänsyn togs till prissteg-

ringarna är det uppenbart att både byggnadsverksamheten och maskinanskaffningarna varit av ungefär samma storleksordning som under de närmaste förkrigsåren eller något större. Trots detta motsvarade investeringarna ingalunda de planer, som förelågo för år 1946. Bristen på material och arbetskraft har sålunda hindrat realiserandet av många investeringsprojekt.

Karakteristiskt för den extrema högkonjunktur, som rått under det gångna året, är att utomordentligt omfattande investeringsplaner redovisas för år 1947. Enligt industriföretagens — inklusive kraftverkens — egna uppgifter skulle de nämligen belöpa sig på bortemot 1.500 milj. kr. Av dessa kommer emellertid högst hälften att kunna realiseras, då knappheten på arbetskraft och material säkerligen blir bestående.

Den *allmänna lönenivåns* uppskrivning står givetvis även den i samband med arbetsmarknadsläget. Den framträder emellertid endast delvis i höjningen av de avtalsenliga lönerna. Denna höjning uppgick nämligen för år 1946 till i genomsnitt 3 à 4 %, men preliminära beräkningar ge vid handen att lönenivån i verkligheten av allt att döma legat omkring 8 % högre än under år 1946. Att höjningen i verkligheten är större än vad avtalen bestämt sammanhänger säkerligen till största delen med en rätt omfattande överflyttning av arbetskraft från industrier med förhållandevis lägre till industrier med förhållandevis högre lönenivå, men det råder intet tvivel om att vissa lönehöjningar skett utanför gällande avtal, bland annat i samband med arbetskraftens sugning särskilt till nya företag inom produktionsområden, där lönesättningen icke varit bunden genom priskontroll på färdigprodukterna.

Ökningen av sysselsättningen, bostadsproduktionen och investeringarna inom näringslivet samt den allmänna lönenivåns höjning återspeglas bland annat i de totala *penninginkomsternas* utveckling. Dessa kunna nämligen beräknas ligga 12—15 % högre än under år 1945. Särskilt stegringen mot årets slut motsvarades på intet sätt av *produktionen* av konsumtionsvaror eller av importmöjligheterna på något längre sikt. Produktionsökningen har sålunda under det gångna året varit av betydligt mindre omfattning och importen har såsom redan nämnts kunnat ökas endast på bekostnad av en kraftig minskning av guld- och valutareserverna. Vad som särskilt ökat den prisstegringsfrämjande och importökande spänningen mellan köpkraft och varutillgång har varit det förhållandet att hemmamarknadsindustrierna inom konsumtionsvaruområdet uppvisat oförändrad produktion eller en mycket måttlig produktionsökning. Skogsindustriernas och en del andra exportindustriers produktionsökning har vidare till en del tagits i anspråk av den mycket köpkraftiga hemmamarknaden.

Mot bakgrunden av penninginkomst- och produktionsutvecklingen är

det icke förvånande att den tendens till prissänkningar, som förelåg i början av året, följdes av prisstegringar trots den i juli månad genomförda uppvärdering av den svenska kronan, som motiverades av önskan att hindra prisstegringar i Förenta staterna att sprida sig till Sverige. *Partiprisindex*, som för hela år 1946 i genomsnitt legat åtta enheter under 1945 års nivå, låg sålunda i december 1946 två enheter högre än i december 1945, nämligen vid 192 (1935 = 100). Socialstyrelsens levnadskostnadsindex, som under år 1945 icke uppvisade några nämnvärda förändringar, har under senare hälften av år 1946 visat en tydlig tendens till stegring. Efter den justering, som företagits efter en särskild kontrollundersökning, låg index i december vid 157 mot 154 ett år tidigare (1935 = 100). Särskilt priserna på livsmedel och kläder ha under året stigit.

Den ekonomiska utvecklingens särdrag ha tydligt återverkat även på *pennings- och kapitalmarknaden*, där under året vissa betydelsefulla förskjutningar inträffade. En betydande likviditetsåtstramning ägde sålunda rum. Affärsbankernas inlåning visade en markerad tendens till stagnation, medan utlåningen steg kraftigt, främst till följd av den livliga byggnadsverksamheten och utrikeshandeln. Vid årets slut förelåg ett utlåningsöverskott på 158 milj. kr mot ett inlåningsöverskott på 1.061 milj. kr. vid slutet av år 1945. Även inom sparbankerna kan man särskilt mot årets slut konstatera icke bara en uppbromsning av inlåningen utan till och med en minskning, samtidigt som utlåningen fortsatt att stiga. Ränteläget har icke undergått någon nämnvärd förändring under året. Det officiella diskontot har varit 2.5 %.

Sjöfarten har i likhet med näringslivet i övrigt haft goda konjunkturer med stor efterfrågan på tonnage och förmånliga ehuru sjunkande frakter. Den betydande del av det svenska tonnaget, som vid krigsslutet var upplagd, hade redan under sommaren och hösten 1945 satts i trafik och under år 1946 har praktiskt taget hela handelsflottan varit i trafik. Den omfattade vid ingången av år 1947 2.065 fartyg om 1,71 milj. bruttoton, mot 2.076 fartyg om 1,60 milj. bruttoton ett år tidigare. Totaltonnaget översteg därmed siffran för den 1 september 1939 med c:a 100.000 bruttoton. Fartygsbeståndet har under krigsåren avsevärt förnygrats och förbättrats, varigenom dess transporteffektivitet blivit betydligt större än förkrigsflottans.

Jordbruket gynnades under våren och största delen av sommaren av goda väderleksförhållanden. Sensommaren och hösten medförde emellertid ihållande regn, som försvårade skördearbetet och vållade rätt ansevärliga skador. Slutresultatet av 1946 års skörd kan dock betecknas som medelgott och något bättre än 1945 års skörd. Trots att den totala brödsädesarealen var densamma som under år 1945, visade skörden jämfört med detta år en uppgång med 100.000 ton till 965.000 ton. Detta resultat

ligger avsevärt över krigsårens skördar men understiger dock med närmare 8 % den genomsnittliga brödsädesskörden under 1930-talet. Uppgången under året föll huvudsakligen på veteskörden, medan skörden av råg var i det närmaste oförändrad. Skörden av korn, havre och blandsäd försämrades betydligt och resultatet — sammanlagt c:a 1.450.000 ton — låg åtskilligt under medelnivån. Liksom de närmast föregående åren blev däremot höskörden mycket tillfredsställande. Årets potatisskörd blev kvantitativt sett medelgod, ehuru ojämn till kvaliteten. Även skörden av sockerbetor gav ett medelgott resultat och blev ungefär densamma som år 1945, eller c:a 1.800.000 ton. Varken i fråga om mjöl och bröd eller socker har försörjningsläget medgivit ett upphävande av ransoneringarna. Animalieproduktionen visade fortsatt uppgång under året. Nöt-kreatursbeståndet var ungefär oförändrat, jämfört med föregående år, medan antalet svin och höns ökat och fårstammen fortsatt att gå tillbaka. Mjölkinvägningen steg med omkring 4 %, vilket vid ungefär oförändrad konsumtionsmjölkförsäljning möjliggjorde en fortsatt stegring av smör- och osttillverkningen. Äggproduktionen har fortsatt att stiga, och även slakten visar för de flesta djurslag en klar uppgång. Medan ostransoneringen under året kunnat upphävas, har det alltjämt knappa försörjningsläget krävt bibehållande av ransoneringarna i fråga om kött, fläsk och matfett.

Inom ramen för den statliga regleringen har prisläget för jordbrukets produkter i stort sett varit stabilt. Vissa prishöjningar ha dock genomförts efter överenskommelse mellan statsmakterna och jordbrukets representanter.
